

**ГАВРИЛОВ О. В.,
аспірант**

*Національний
університет "Києво-
Могиланська академія"*

КАЛЬМАРСЬКИЙ З'ЇЗД 1397 РОКУ І ЙОГО АКТИ

Доба уній у Північній Європі, яку дослідники традиційно обмежують часовими рамками 1319-1523 років, є найбільшим дослідницьким поясом в історичних студіях скандинавського регіону за Середньовіччя. Кульмінаційним пунктом цього періоду вважається Кальмарський з'їзд 1397 року та започаткована ним Кальмарська унія держав Північної Європи, яка формально існувала до 1523 року. Тому, в цілому, ми в праві стверджувати, що генеза Кальмарської унії та її існування являють яскравий політично-правовий феномен. Цей феномен, не виключено, послужив парадигмою для утворення й інших міждержавних конструкцій середньовічної Європи. Передумови, засновки і наслідки Кальмарського з'їзду вже кілька сторіч знаходяться в центрі наукової полеміки скандинавських і зарубіжних істориків. Особливий інтерес у цьому контексті становлять джерела Кальмарського з'їзду, щодо яких досі не існує одностайної думки стосовно їх правової сили, ролі й значення в побудові унійної конструкції.

Метою цієї статті є аналіз передумов і обставин проведення Кальмарського з'їзду 1397 року, вивчення його джерел і встановлення їх ролі та місця в усталенні фактичного інституту північноєвропейської унії Данії, Норвегії та Швеції. Отже, завдання статті – встановити фактори, які спонукали до проведення північноєвропейського з'їзду 1397 року, здійснити розгляд двох кальмарських джерел і на його основі сформулювати висновок щодо правового відношення цих джерел до фактично усталеної унії.

Історіографія питання є досить широкою і має глибоке коріння. Данський історик К.Паллюдан-Мюллер першим здійснив систематичний критичний аналіз кальмарських актових документів 1397 року, унаслідок чого дійшов висновку про правову аномальність "Хартії унії" і припустив, що цей документ не набув чинності¹. Шведський дослідник Е.Г.Гейер, натомість, здійснив розгляд Кальмарського з'їзду 1397 року як цілісного явища; його висновки зводяться до того, що Кальмарський з'їзд був неординарною подією, але без ідейного вмотивування, ставши "дією, що лише виглядала як задум"².

Наприкінці XIX століття відбулося формування двох головних русел досліджень, в основі яких знаходилось питання про набуття чинності "Хартією унії". Ці напрямки отримали умовні назви "унійного" ("Хартія унії" була правовим актом) та "антиунійного" ("Хартія унії" була лише протоколом, що не набув правочинності). Представники "унійного" напрямку намагалися довести думку, що "Хартія унії" відображала новаторську політичну доктрину знаті з ідеями вічної скандинавської єдності і спротиву всьому німецькому, яким підпорядковувалася практично вся політична динаміка Кальмарської унії до 1523 року³. "Антиунійники" натомість доводили, що політичні процеси Скандинавії кінця XIV-початку XV століть відбувалися цілком за прикладом феодальної та династичної ідеології владних кіл і не мали новаторського характеру, який знайшов би вираз в унійній ідеології нового рівня⁴. У будь-якому разі, представники обох напрямів досліджень намагалися встановити роль і місце актів Кальмарського з'їзду за допомогою економічних, правових та інших досліджень реальнополітичних чинників тієї епохи.

І.Андерссон довів, що використання "Хартії унії" як прототипу нових унійних угод 1436 і 1438 років свідчить про ненабуття нею правочинності 1397 року⁵. Е.Льоннрут у рамках розгляду Кальмарського з'їзду вперше відвів "Хартію коронації" роль основоположного документа усталеної унії. Шведський історик показав, що дійовими особами в укладенні Кальмарських угод були королівська влада і знать трьох держав, причому кожна із цих сторін обстоювала власне бачення подальшого державницько-правового устрою унії. Е.Льоннрут дійшов висновку, що акти з'їзду відображують дві протилежні та непок'єднані політичні програми, а на Кальмарському з'їзді переконливу перемогу здобула саме

монархічна програма, що знайшла вираз у "Хартії коронації"⁶.

Г.Карлссон стверджував, що прикінцева частина "Хартії унії" випадає з загального контексту документа, але його ухвали все ж набули чинності, та були обов'язковими до виконання в трьох королівствах, оскільки до цього акта були докладеними печатки⁷. Л.Вейбулл дотримувався точки зору, що дійовими сторонами "Хартії унії" були не три скандинавські королівства, а королівська влада та народи трьох держав (представлені дворянством). Саме тому, на думку Л.Вейбулла, шість пергаментних трактатів, про які йдеться у "Хартії унії", мали бути видані не між трьома королівствами як суб'єктами правового поля, а між Маргрете, Ериком та народами Норвегії, Данії та Швеції⁸.

Е.Аруп поглибив політичну дискусію щодо з'їзду 1397 року, заперечивши, що підписанти "Хартії унії" політично перебували в опозиції до королеви Маргрете, навпаки – вони мали бути її найближчими сподвижниками. Е.Аруп показав, що Маргрете не бачила потреби в укладенні якогось правового документа стосовно імплементації унії, а тому знать взагалі відмовилась від свого задуму конституціоналізувати новий північноєвропейський політичний феномен. У самої ж королеви "було достатньо реальної влади задля того, щоб упровадити унію в життя і без якоїсь конституційної основи"⁹.

У радянській історіографії дослідження доби уній у Північній Європі тісно пов'язані з іменем А.А.Сванідзе¹⁰. На думку дослідниці, Кальмарська унія була покликаною до життя переважно зовнішньополітичними факторами і побачила світ як "...реалізація традиційної політики магнатів, їх свобод і конституційних основ правління"¹¹. Іншими словами, А.А.Сванідзе обстоювала теорію щодо впровадження унії на з'їзді 1397 року відповідно до пунктів "Хартії унії" і, таким чином, поділяє точку зору, що цей документ набув чинності. Продовжувачем цієї дослідницької традиції є історик А.Д.Щеглов¹². У його роботі подано вичерпний аналіз концепцій і теорій щодо Кальмарського з'їзду 1397 року, а також здійснено переклад російською мовою одного з його джерел – "Хартії унії". Утім, А.Д.Щеглов не має чіткої позиції та висновків щодо значення і ролі актів з'їзду, одночасно стверджуючи, що наслідком з'їзду "...стало ухвалення двох документів" і "Хартія унії" на з'їзді була лише "...опрацьована і підготована до ухвалення".

Протягом останньої чверті XIV століття політичні процеси в усіх північноєвропейських королівствах тривали в полі династичної боротьби за королівську владу між представниками скандинавської династії та північнонімецької династії Мекленбургів. Ця боротьба почалася ще в 1370 році зі смертю короля Данії Вальдемара Аттердага, але особливо гострих виявів набула зі смертю короля Данії та Норвегії Улава V, сина королеви Маргрете, у 1387 році. Зі смертю Улава V перервалася нор-

везька королівська династія Сверрів та чоловіча лінія шведської королівської династії Фолькунгів. Тобто з династичної точки зору на трон Данії з 1387 року міг претендувати лише юнкер Альбрехт Мекленбурзький, син Ингеборг, сестри королеви Маргрете, і племінник короля Швеції Альбрехта Мекленбурзького. Утім, дворянство Данії рішуче відкинуло можливість мекленбурзького сценарію престолонаступництва. У Данії в нечуваному поспіху, через тиждень після смерті короля Улава, з порушенням правових традицій і законодавчих норм знать проголосила королевою Маргрете, доньку короля Вальдемара Аттердага і матір короля Улава. Норвезьке дворянство також проголосило Маргрете королевою в лютому 1388 року, порушивши при цьому кілька законів про престолонаступництво, згідно з якими Норвегія як спадкове королівство мала проголосити монархом лише Альбрехта Мекленбурзького, короля Швеції.

Обрання Маргрете королевою в Данії та Норвегії з порушенням законодавств цих країн не було випадковістю. Дворянство Данії знаходилося під великим впливом Маргрете і не могло допустити обрання королем представника династії Мекленбургів, оскільки мало невдалий прецедент співпраці з цим герцозьким домом при міжкоролів'ї в Данії по смерті Вальдемара Аттердага. Його наслідком стало засилля німецької знаті в Ютландії і усунення данського дворянства від управління державою. Знать Норвегії також не могла зважитись на обрання королем представника Мекленбургів, оскільки Норвегія на момент виборів 24 роки перебувала в стані війни зі Швецією і королем Альбрехтом. Історики неодностайні з приводу того, чи стала Маргрете повноправною королевою Данії та Норвегії, чи лише протекторкою цих королівств. Але те, що Маргрете належала повна влада в цих двох державах, виглядає однозначним. У Швеції в 1387 році більша частина знаті країни підняла збройне повстання проти короля Альбрехта у відповідь на оголошену редукцію ленів і засилля німецького дворянства в управлінні країною. Цим вмilo скористалася королева Маргрете, яка після переговорів із представниками шведської опозиції проголосила себе в 1388 році "королевою Норвегії та Швеції і законною спадкоємицею королівства Данія"¹³. Шведське дворянство, як випливає з джерел, також прагнуло союзу з королевою Маргрете для отримання підтримки в боротьбі з Альбрехтом, який 1388 року привіз до Швеції великі збройні загопи німецьких найманців¹⁴. У 1389 році об'єднана шведсько-норвезько-данська армія здобула перемогу над німецько-шведськими військами Альбрехта, а сам король Швеції потрапив у полон¹⁵. Утім, це ще не означало остаточної перемоги королеви Маргрете і північноєвропейського дворянства над Мекленбургами. Хоча й дало змогу королеві Маргрете на загальноскандинавському з'їзді влітку 1389 року оголосити спадкоємцем Бугісла-

ва (Ерика) Померанського, свого внучатого племінника. 1390 року прихильники короля Альбрехта розпочали контрнаступ у Швеції, унаслідок якого закріпили за собою контроль над Стокгольмом з прилеглим леном і островами Готланд та Еланд, а також почали вести на Балтиці справжню війну проти Скандинавії, використовуючи піратство.

Наслідком цієї війни, у результаті якої була паралізована торгівля Скандинавії з ганзейськими містами, став Ліндгольмський мир 1395 року¹⁶. Його умови передбачали визнання Мекленбургами і Ганзою Ерика Померанського спадкоємцем Норвегії, Швеції та Данії, але водночас зберігали за Альбрехтом Мекленбурзьким володіння островом Готланд і Стокгольмом. Визнання прав Ерика Померанського як майбутнього короля в 1395 році дозволило королеві Маргрете розпочати політику, спрямовану на отримання Ериком Померанським реальних прав на корони скандинавських держав. У Норвегії Ерик був помазаний на трон ще 1389 року, але його коронація, як вважається, відбулася лише 1392 року¹⁷. У Данії обрання Ерика і його коронація відбулися в січні 1396 року¹⁸. У Швеції процедура коронації відбулася в липні 1396 року¹⁹.

З цього випливає, що з липня 1396 року склалася потрібна персональна унія Данії, Норвегії та Швеції на зразок попередніх міжскандинавських уній XIV століття. Мова йде про норвезько-шведську унію 1319-1343 років, шведсько-сконську унію 1332-1350-х років, дансько-норвезьку унію 1380-1387 років. Ці попередні унії були продуктами династичних необхідностей або династичної політики монархів і їх тривалість була обмеженою. Крім того, жодна з цих уній не мала конституційного базису у вигляді трактату про умови союзу, що, однак, у жодній мірі не перешкоджало фактичному існуванню й успішному функціонуванню створених державних конструкцій. Варто зазначити, що угода в Осло 1319 року, яка заклала підвалини шведсько-норвезької унії, все ж може розглядатися як конституція, але в дуже обмеженій мірі. Тим більше, що це був великою мірою технічний документ, основною метою якого була фіксація повної незмінності державних кордонів, національних законодавств і незалежності обох держав під владою єдиного суверена²⁰. Ще один цікавий факт: наступник Ерика Померанського на північноєвропейському троні, Кристофер Баварський, зміг стати повноправним унійним монархом без проведення загальноскандинавського з'їзду лише через три окремі коронації²¹. З цього логічно слідує запитання: навіщо був потрібний загальноскандинавський з'їзд знаті 1397 року, якщо персональна унія на зразок попередніх склалася де-факто вже 1396 року з коронацією Ерика Померанського в кожній з північноєвропейських держав?

Відповідь на це запитання, очевидно, має полягати в тій політиці, яку проводила королева Маргрете в період 1387-1396 років. Як свідчать джерела, її стратегічною метою було впровадження міжскандинавської унії,

що базувалася б на принципі спадковості й сильної королівської влади зі зменшенням ролі аристократії в управлінні державами. Недаремно королева у своєму офіційному листуванні та актах 1389-1395 років називає Ерика Померанського "спадкоємцем" трьох корон, а себе особисто "спадкоємицею" королівства Данія. Такі формулювання відразу ж викликають здивування, оскільки діючі законодавства Данії та Швеції того періоду передбачали вільну виборність монархів знаттю. У згаданому трактаті Ліндгольмського миру пункт про визнання Ерика Померанського "спадкоємцем" корон Данії, Норвегії та Швеції є наріжним, а договірними сторонами цього трактату є не Мекленбург і три окремих королівства Скандинавії, а Скандинавія як цілісність, єдина держава. Варте уваги – за два роки до проведення Кальмарського з'їзду. Більше того, королева Маргрете при укладенні Ньючопінзького рецесу, угоди про встановлення уряду в Швеції, продемонструвала посилення своїх позицій і оголосила редукцію дворянських землеволодінь²². Решта дій Маргрете в скандинавських королівствах також спрямовувалася на побудову сильної та централізованої королівської влади. У Данії та Швеції це проявилось в применшенні ролі дворянських з'їздів, а також фактичному скасуванні посад маршалів і голів дворянства в цих країнах. Це дозволяє зробити висновок, що станом на 1396 рік позиції королеви Маргрете в Скандинавії виглядали як ніколи сильними і не дивно, що саме королева стала ініціатором проведення Кальмарського з'їзду. Перша згадка щодо його підготовки міститься в актах Ньючопінзького рецесу (вересень 1396р.). Там, зокрема, йдеться про необхідність з'їзду для обговорення і оформлення майбутнього унії, але нічого не сказано про планування процедури спільної коронації Ерика як короля над трьома державами.

Шведський дослідник Е.Льоннрут вважав головним засновком проведення Кальмарського з'їзду зовнішньополітичну необхідність. На його думку, головною підставою для проведення такого з'їзду було прагнення скандинавів "...побудувати таку міждержавну систему, яка могла б дати гідну відповідь на німецьку експансію 1300-х років"²³. Утім, таке твердження виглядає дещо алогічним, оскільки королева Маргрете безпосередньо запросила представників Тевтонського ордену і міст Ганзи в особі бургомістра Любека відвідати Кальмарський з'їзд, на якому, на думку Льоннрута, мали розглядатися аспекти боротьби з цими гостями²⁴. Ні представники Ганзи, ні Орденської держави до Кальмару не прибули, тому з'їзд мав виключно внутрішньоскандинавський характер. Але все вищенаведене переконує: головною натхненницею проведення Кальмарського з'їзду була королева Маргрете.

Важливим питанням, яке, наскільки можна судити, не розглядалося жодним дослідником, є те, чому місцем проведення інтерскандинавського з'їзду було обрано саме місто Кальмар. Перебіг дипломатичних про-

цесів між країнами Північної Європи в XIV столітті засвідчує, що всі міждержавні з'їзди за участю представників знаті й королів проводилися в єдиному чіткому ареалі, до якого Кальмар не потрапляє: це лен Сконе. Тут проводилися такі великі з'їзди: міжскандинавський з'їзд знаті і королів щодо поновлення влади короля Біргера в Швеції, Гельсинборг (1310 рік)²⁵; міжскандинавський з'їзд за участю представників знаті Данії та Швеції у Гельсинборзі (липень 1319р.)²⁶; міжскандинавські з'їзди за участю знаті, королів Данії, Швеції та представників Сконе щодо майбутнього цієї провінції у Гельсинборзі (літо 1340р., січень 1341р.)²⁷; міжскандинавський з'їзд за участю представників Норвегії, Данії та Швеції і королеви Маргрете щодо кандидатури Ерика Померанського як майбутнього її спадкоємця, Гельсинборг (літо 1389р.)²⁹; великі переговори між представниками династії Мекленбургів, скандинавською знаттю і королевою Маргрете у Ліндгольмі (червень 1395 року) . При цьому варто зауважити, що дані джерел взагалі не дозволяють судити про якісь інші міждержавні північноєвропейські з'їзди за межами Сконе протягом XIV століття, за винятком хіба що шведсько-норвезьких з'їздів за часів існування персональної унії двох скандинавських країн у період 1320-1344 років. Звертає увагу і той факт, що переважна більшість усіх великих північноєвропейських з'їздів проводилася саме в Гельсинборзі. Саме це місто було оптимальним пунктом з точки зору транспортної доступності для трьох королівств і відносно рівновіддаленим від головних ленів Швеції та Норвегії на шляху до Данії. Виникає питання: чому королева Маргрете всупереч усталеній традиції, підтриманій нею ж 1389 року, оголосила місцем проведення північноєвропейського з'їзду 1397 року місто Кальмар на східному узбережжі Швеції, неподалік від острова Готланд?

Відповідь на це запитання потрібно шукати, виходячи з політичної ситуації середини 1390-х років. У той час Маргрете та її союзники серед представників шведської та данської знаті були зайняті військовою і політичною боротьбою з Альбрехтом Мекленбурзьким, формальним королем Швеції, та його васалами. Станом на 1396 рік ця боротьба фактично завершилася перемогою, однак вона не була остаточною. Великі частини Швеції – острівні лени Еланд і Готланд, а також місто Стокгольм – відверто займали прихильну до короля Альбрехта позицію. Саме тому вибір Кальмара в якості місця проведення міждержавного з'їзду не може бути випадковим. Кальмар являв собою найбільше торгове місто східної Швеції, мав найпотужніший замок в усій Північній Європі (до часу побудови замку Ельсинор Ериком Померанським), знаходився на перетині морських торгових шляхів між Стокгольмом, Готландом і північнонімецькими містами, а також був головною базою вірного Маргрете флоту, який боровся з піратством на Балтиці³⁰. Іншими словами, ініціатива проведення з'їзду саме в Кальмарі може розцінюватись не

інакше як прагнення провести укладення унії якнайближче до головного опорного пункту Альбрехта Мекленбурзького, міста Вісбю на Готланді, і здійснити свого роду моральне приниження опонента. Тим більше, що один з листів королеви Маргрете до міст Ганзи від 6 липня 1397 року, тобто під час роботи Кальмарського з'їзду, веде мову про необхідність спільної боротьби з піратством на Балтиці, головною причиною якого є підтримка Альбрехта Мекленбурзького³¹.

На відміну від традиційного місця проведення міжскандинавських з'їздів, данського міста Гельсинборг, королева Маргрете обрала суто шведське місто. Це може пояснюватися не лише тим, що саме Швеція служила найзначимішою ареною політичних подій у Скандинавії 1390-х років, але й прагненням королеви зробити реверанс у бік шведського дворянства. Він полягав у тому, що саме Швецію було обрано для проведення сакральної події з укладення майбутньої унії. Крім усього вказаного, вибір Кальмару в якості місця проведення з'їзду був незручним з точки зору прибуття норвезької делегації. Шлях з Норвегії до Кальмара морем був у 1397 року дуже небезпечним з огляду на ріст обсягів піратства в Балтійському морі та протоках Скаттегат, Скагеррак та Ерезунд. Мало хто міг наважитись тоді на таку подорож³². Дані джерел також свідчать, що сухопутний шлях з Осло до Уппсали в XIV столітті займав у мандрівника щонайменше 14 днів. За логікою, шлях з Осло до Кальмара міг би зайняти щонайменше 21 день або ж, за умови неспішної подорожі, близько місяця. Тобто, для гіпотетичного норвезького делегата, на подорож до Кальмара і повернення, з урахуванням тривалості з'їзду, потрібно було витратити близько 3 місяців. Можливо саме ці прозаїчні реалії пояснюють невелику кількість норвезьких делегатів на з'їзді 1397 року порівняно з данцями і шведами.

Тепер, перед тим як перейти до розгляду джерел Кальмарського з'їзду та їх свідчень, необхідно вказати рамки проблематики, в яких такий розгляд виявиться плідним. Отже, сам факт проведення з'їзду в Кальмарі, виходячи з окреслених вище відомостей і проведеного аналізу, невідворотно змушує визнати низку тез. По-перше, даний з'їзд мав екстраординарний характер, адже для його проведення, наскільки дозволяють судити попередні джерела, не було інших об'єктивних реальнополітичних примусів, окрім волі королеви Маргрете. По-друге, такий екстраординарний з'їзд невідворотно тягнув за собою екстраординарні наслідки у вигляді впровадження абсолютно нової для Північної Європи парадигми міждержавного устрою. Таку думку підтверджує і запрошення на з'їзд представників Ганзи та Тевтонського ордену. По-третє, цей з'їзд, що мав впровадити новаторську унійну парадигму, обов'язково мав бути сакральною подією з певними сакральними процедурами, не знаними раніше. Проведення з'їзду саме в Кальмарі, новому місці для подій

такого рангу, також є показовим: якнайближче до Балтики і оплоту Мекленбургів на острові Готланд, уперше з'їзд такого рівня проводився в Швеції. Все це змушує думати, що Маргрете планувала виступити режисером дійсно унікального явища в політичній історії Скандинавії.

Як відомо, Кальмарський з'їзд розпочав свою роботу незадовго до 17 червня і тривав щонайменше до 13 липня 1397 року. Інформації щодо його перебігу в синхронних нарративних джерелах немає, тому про події на з'їзді можна судити лише з двох його актів, які умовно називають "Хартія коронації" і "Хартія унії". Перший із цих двох документів було ухвалено 13 липня 1397 року, другий – 20 липня 1397 року³³. Дані цих джерел дозволяють констатувати, що з'їзд тривав доволі довго для заходів такого роду – з 17 червня (як мінімум) до 20 липня (як максимум). Для прикладу, з'їзд скандинавської знаті у Гальмстаді (травень 1435 року) тривав лише два дні, а типовим строком проведення для великих інтерскандинавських з'їздів був тижневий, максимум – двотижневий. Тим більше, що головна подія з'їзду, коронація Ерика як короля об'єднаної Півночі, відбулася на самому його початку – 17 червня. Це дозволяє припустити, що в процесі роботи цього з'їзду мали місце серйозні і довготривалі дебати з приводу пошуку оптимальних розв'язків конституціоналізації унії, які задовольнили б усі зацікавлені сторони серед делегатів.

Традиційно в дослідженнях Кальмарського з'їзду основні дискусії точаться навколо внутрішнього змісту і значення "Хартії унії", тоді як щодо "Хартії коронації"³⁴ дослідники переважно обмежуються згадками про повну правоздатність цього акта і цитуванням його пунктів. Утім, цей документ і його свідчення заслуговують на більшу увагу. "Хартія коронації" є автентичним документом, написаним на пергамені, офіційному матеріалі для виконання юридичних документів найвищого рівня того часу. Усі печатки підвішені до документа за всіма дипломатичними правилами і належать проіменованим у тексті авторам. За зовнішньою формою це наділяє джерело повною правовою дійсністю. Авторами "Хартії коронації" виступають 67 вказаних у тексті дворян трьох північноєвропейських королівств (та невказані "інші єпископи, прелати, лицарі і свени"), перераховані в становому порядку за віком незалежно від національності. Підписантами акта виступають архієпископи Лунду й Уппсали, 4 данські, 5 шведських та 1 норвезький єпископи, 5 інших прелатів, 24 світських данських дворянина та по 13 представників шведської та норвезької знаті.

Зміст джерела можна звести до кількох головних пунктів: 1) перелік передумов для спільної коронації у вигляді попереднього визнання Ерика королем і його окремих коронацій у трьох державах; 2) свідчення про сакральну коронацію вже "коронованого короля" як монарха трьох дер-

інакше як прагнення провести укладення унії якнайближче до головного опорного пункту Альбрехта Мекленбурзького, міста Вісбю на Готланді, і здійснити свого роду моральне приниження опонента. Тим більше, що один з листів королеви Маргрете до міст Ганзи від 6 липня 1397 року, тобто під час роботи Кальмарського з'їзду, веде мову про необхідність спільної боротьби з піратством на Балтиці, головною причиною якого є підтримка Альбрехта Мекленбурзького³¹.

На відміну від традиційного місця проведення міжскандинавських з'їздів, данського міста Гельсинборг, королева Маргрете обрала суто шведське місто. Це може пояснюватися не лише тим, що саме Швеція служила найзначимішою ареною політичних подій у Скандинавії 1390-х років, але й прагненням королеви зробити реверанс у бік шведського дворянства. Він полягав у тому, що саме Швецію було обрано для проведення сакральної події з укладення майбутньої унії. Крім усього вказаного, вибір Кальмару в якості місця проведення з'їзду був незручним з точки зору прибуття норвезької делегації. Шлях з Норвегії до Кальмара морем був у 1397 року дуже небезпечним з огляду на ріст обсягів піратства в Балтійському морі та протоках Скаттегат, Скагеррак та Ерезунд. Мало хто міг наважитись тоді на таку подорож³². Дані джерел також свідчать, що сухопутний шлях з Осло до Уппсали в XIV столітті займав у мандрівника щонайменше 14 днів. За логікою, шлях з Осло до Кальмара міг би зайняти щонайменше 21 день або ж, за умови неспішної подорожі, близько місяця. Тобто, для гіпотетичного норвезького делегата, на подорож до Кальмара і повернення, з урахуванням тривалості з'їзду, потрібно було витратити близько 3 місяців. Можливо саме ці прозаїчні реалії пояснюють невелику кількість норвезьких делегатів на з'їзді 1397 року порівняно з данцями і шведами.

Тепер, перед тим як перейти до розгляду джерел Кальмарського з'їзду та їх свідчень, необхідно вказати рамки проблематики, в яких такий розгляд виявиться плідним. Отже, сам факт проведення з'їзду в Кальмарі, виходячи з окреслених вище відомостей і проведеного аналізу, невідворотно змушує визнати низку тез. По-перше, даний з'їзд мав екстраординарний характер, адже для його проведення, наскільки дозволяють судити попередні джерела, не було інших об'єктивних реальнополітичних примусів, окрім волі королеви Маргрете. По-друге, такий екстраординарний з'їзд невідворотно тягнув за собою екстраординарні наслідки у вигляді впровадження абсолютно нової для Північної Європи парадигми міждержавного устрою. Таку думку підтверджує і запрошення на з'їзд представників Ганзи та Тевтонського ордену. По-третє, цей з'їзд, що мав впровадити новаторську унійну парадигму, обов'язково мав бути сакральною подією з певними сакральними процедурами, не знаними раніше. Проведення з'їзду саме в Кальмарі, новому місці для подій

такого рангу, також є показовим: якнайближче до Балтики і оплоту Мекленбургів на острові Готланд, уперше з'їзд такого рівня проводився в Швеції. Все це змушує думати, що Маргрете планувала виступити режисером дійсно унікального явища в політичній історії Скандинавії.

Як відомо, Кальмарський з'їзд розпочав свою роботу незадовго до 17 червня і тривав щонайменше до 13 липня 1397 року. Інформації щодо його перебігу в синхронних нарративних джерелах немає, тому про події на з'їзді можна судити лише з двох його актів, які умовно називають "Хартія коронації" і "Хартія унії". Перший із цих двох документів було ухвалено 13 липня 1397 року, другий – 20 липня 1397 року³³. Дані цих джерел дозволяють констатувати, що з'їзд тривав доволі довго для заходів такого роду – з 17 червня (як мінімум) до 20 липня (як максимум). Для прикладу, з'їзд скандинавської знаті у Гальмстаді (травень 1435 року) тривав лише два дні, а типовим строком проведення для великих інтерскандинавських з'їздів був тижневий, максимум – двотижневий. Тим більше, що головна подія з'їзду, коронація Ерика як короля об'єднаної Півночі, відбулася на самому його початку – 17 червня. Це дозволяє припустити, що в процесі роботи цього з'їзду мали місце серйозні і довготривалі дебати з приводу пошуку оптимальних розв'язків конституціоналізації унії, які задовольнили б усі зацікавлені сторони серед делегатів.

Традиційно в дослідженнях Кальмарського з'їзду основні дискусії точаться навколо внутрішнього змісту і значення "Хартії унії", тоді як щодо "Хартії коронації"³⁴ дослідники переважно обмежуються згадками про повну правоздатність цього акта і цитуванням його пунктів. Утім, цей документ і його свідчення заслуговують на більшу увагу. "Хартія коронації" є автентичним документом, написаним на пергамені, офіційному матеріалі для виконання юридичних документів найвищого рівня того часу. Усі печатки підвішені до документа за всіма дипломатичними правилами і належать проіменованим у тексті авторам. За зовнішньою формою це наділяє джерело повною правовою дійсністю. Авторами "Хартії коронації" виступають 67 вказаних у тексті дворян трьох північноєвропейських королівств (та неказані "інші єпископи, прелати, лицарі і свени"), перераховані в становому порядку за віком незалежно від національності. Підписантами акта виступають архієпископи Лунду й Уппсали, 4 данські, 5 шведських та 1 норвезький єпископи, 5 інших прелатів, 24 світських данських дворянина та по 13 представників шведської та норвезької знаті.

Зміст джерела можна звести до кількох головних пунктів: 1) перелік передумов для спільної коронації у вигляді попереднього визнання Ерика королем і його окремих коронацій у трьох державах; 2) свідчення про сакральну коронацію вже "коронованого короля" як монарха трьох дер-

жав одразу і вказання на його повновладдя як повнолітньої особи; 3) запевнення в повній вірності королю; 4) пояснення обсягу королівських повноважень; 5) подяка Маргрете за її попереднє правління. Ці пункти на перший погляд виглядають цілком зрозумілими в контексті тогочасної політичної ситуації, але їх значення і формулювання вимагають деталізованих коментарів. По-перше, тональність документа свідчить, що процедура коронації була насправді сакральним актом в очах авторів документа, однак вони, вочевидь, змогли показати всю глибину акту, що мав місце, лише обмеженою мірою. З одного боку, джерело містить кілька вельми нових фразеологічних конструкцій, найголовнішою з яких є "коронований король". Цей вираз є нетиповим для попередніх актів подібного рівня (данських виборних хондфестнингів, шведських коронаційних присяг) і свідчить про чітке намагання авторів документа вказати на вищий за попередників статус нового монарха, до того ж – кілька разів і в кількох контекстах. Варте уваги, що наступний по Ерикові король об'єднаної Скандинавії в акті щодо останньої, данської, коронації був наділений титулом "архікороль", тоді як у шведському і норвезькому актах він називався лише "королем"³⁵. Помітною у фразеології документа є і надмірна кількість легітимацій монарха за допомогою апеляцій до Бога (invocatio): їх у документі нараховується 10 (не беручи до уваги датування і титулярну частину). Утім, аналогічні актові документи при обранні королів Данії та Швеції могли містити 2-3 звернення до Бога, або ж не містити їх зовсім. Констатація, що Ерик вже є "поставлений Божою волею ... королем ... в ім'я Боже" ще до оповіді про коронацію також вказує на повне володіння Ериком королівськими правами, а при описі акту коронації 17 червня основним наголосом джерела виглядає вказівка саме на те, що з цього часу Ерик є не просто королем кожного з трьох окремих королівств, а "королем над усіма цими трьома королівствами Данією, Швецією і Норвегією" водночас. Після цього в акті окреслюються обсяги повноважень монарха, де найбільше місце приділено праву повного розпорядження ленами і наданнями всіх королівств без обмежень, також і після смерті їх володарів. Це повноваження, яким акт наділяє Ерика, не мало прецедентів у попередній правовій історії північноєвропейських країн і очевидно порушувало букву національних законодавств Швеції та Норвегії, де деякі категорії ленів і земель були предметом компетенції лише і виключно національних ріксродів. Тобто інституційно ці повноваження перекреслювали норми національних законодавств. Спеціальний пункт акта висловлює подяку Маргрете за її допомогу знаті країн Скандинавії у важкі часи. Важливо, що акт не наділяє королеву Маргрете повноваженнями здійснювати подальше правління після спільної коронації Ерика.

Загалом, характер "Хартії коронації" багатьма дослідниками зводить-

ся до типової феодальної присяги знаті королю, або ж свідоцького акту потрібної коронації. Як вже зазначалося вище, екстраординарний характер Кальмарського з'їзду відпочатково передбачає, що його акти також мають бути екстраординарними за своїм характером. Це стосується і "Хартії коронації", яка жодною мірою не є подібною до королівських присяг Данії при обранні і коронації монархів, або ж шведських королівських присяг. Указані документи передбачають наявність іншого формуляра і структури диплома: спочатку має слідувати присяга монарха щодо того, що він правитиме за національними законами, і вказуються інші спеціальні пункти феодальної "угоди" між знаттю і королем (наприклад, заборона оголошувати війну без санкції риксроду; призначати на посади управителів ленів іноземців; правити лише за радою знаті; вводити нові податки лише за певних погоджень; тощо). І лише після цього подається присяга представників знаті від імені всього народу зберігати королю вірність, дотримуватись законів і т.д. Таку присягу, зокрема, було складено Ериком Померанським при його виборах і коронації в якості короля Швеції влітку 1396 року. Цей документ до наших днів не зберігся, оскільки був умисно знищений в Упсалі 1435 року під час повстання в Швеції проти правління Ерика Померанського. Але його існування не викликає сумнівів. У випадку кальмарського акта феодальна присяга є вочевидь аномальною і однобічною, порушуючи існуючі державницькі традиції Данії та Швеції. У цьому світлі риторичним є питання про те, чи ця феодальна присяга скасувала дію данського хондфестингу Ерика та його шведської королівської присяги від 1396 року.

Але, як вже вказувалося, саме лише проведення Кальмарського з'їзду свідчить на користь того, що він мав здійснити переформулювання попередніх трьох коронацій Ерика в новий правовий синтез триєдиної ролі монарха і, відповідно, випрацювати нову правову парадигму уніфікації трьох держав на основі конституції унії або пунктів стосовно її існування. Основним з цих пунктів, відповідно до політичної лінії Маргрете, мало стати положення про безстрокову унію не персонального характеру, якого ми не знаходимо в "Хартії коронації", адже цей документ гарантував правління Ерика Померанського в трьох королівствах лише протягом його життя, після чого майбутнє унії ставало невизначеним. Без такого пункту "Хартія коронації" не могла повною мірою відображати наміри королеви Маргрете щодо Кальмарського з'їзду і, відповідно, цей документ потребував інших доповнюючих актів для своєї розшифровки і пояснення.

Саме в цьому контексті потрібно згадати другий акт Кальмарського з'їзду, "Хартію унії"³⁶, вірогідно ухвалену через тиждень після "Хартії коронації". Внутрішня і зовнішня критика цього диплома гостро піднімає питання про правову дійсність даного акта і те, чи був він вза-

галі ухваленим³⁷. Втім, поява цього джерела саме на Кальмарському з'їзді 1397 року не викликає сумнівів і тому його розгляд може бути корисним для розвитку окресленої нами проблематики.

Конституційний трактат найвищого рівня за всіма дипломатичними правилами XIV століття обов'язково мав бути написаний на пергамені. Натомість, "Хартія унії" написана на папері. Текст "Хартії унії" містить велику кількість підтирань, виправлень і закреслень. Окрім згаданих протиріч із зовнішніми нормами оформлення, існує ще одна вагома суперечність: текст документа вимагає підтвердження ухвалених рішень щодо унії наявністю шести пергаментних трактатів з підвішеними, а не поставленими печатками. До того ж, печатки не підвішені до акта, про що йдеться в його тексті, а поставлені безпосередньо на ньому під текстом, навіть не на звороті, як того вимагали дипломатичні норми. Більше того, кілька печаток поставлено на акті явно нашвидкуруч, – так, що вони перекривають частину тексту. Саме це змушує сумніватися в законності та дійсності Хартії унії як правового документа.

Текст джерела починається анонімним *publikatio*, що надзвичайно плавно переходить у *narratio*. У цих частинах говориться про підстави та мотивацію до прийняття рішення щодо унії. Самі ж рішення можна поділити на дев'ять пунктів, або, якщо точніше, – вісім загальних і один спеціальний. *Narratio* "Хартії унії" майже в усьому повторює аналогічну частину тексту "Хартії коронації": тут йдеться про коронації Ерика в кожному з трьох скандинавських королівств окремо та спільну коронацію в Кальмарі. Але, на відміну від "Хартії коронації", "Хартія унії" має дещо відмінні формулювання. Далі починають перераховуватись пункти і статті, один за одним і в логічному порядку без розривів. 8 статей присвячені власне унії, а дев'ята – персонально королеві Маргрете: 1) три королівства повинні мати спільного короля – спочатку Ерика, а надалі – його нащадка; 2) сини Ерика (якщо вони будуть), не могли стати окремо королями в певних скандинавських королівствах – Скандинавія мала залишатися під владою єдиного короля; 3) якщо по Ерикові не залишаться нащадків, то знать Данії, Швеції та Норвегії має за спільною згодою обрати королем одну особу; 4) три королівства мають непорушно дотримуватися миру між собою, одне королівство не може ізолюватися від двох інших чи окремо від них входити в союзи і альянси; 5) якщо одне з королівств зазнає агресії, то два інші мають надати йому посильну військову допомогу за резолюцією короля, але за таку військову допомогу цим королівством має бути сплачено; 6) король є відповідальним за війну і мир у королівствах, і може діяти від імені всіх трьох держав, але лише за радою стурманів трьох королівств водночас, в якій би країні монарх на момент прийняття рішення не перебував; 7) король зобов'язаний правити за радою стурманів, законом, правом і су-

дом у кожному окремому королівстві, і не має права впроваджувати закони однієї держави на теренах іншої; 8) у королівствах вводиться єдина система переслідування злочинців; 9) після коронації Ерика як спільного монарха для країн Скандинавії Маргрете зберігає свої владні повноваження. Ці статті в цілому є занадто загальними і розпливчастими. Але, попри це, чудово видно, що унійні зв'язки виглядають максимально обмеженими.

Наступні частини документа, *corroboratio* та датування, є найбільш проблемними. За правилами написання того часу *corroboratio* мало висловлювати певне відношення до і мати внутрішній зв'язок з *dispositio*. Але такого не спостерігається. Автори документа так і не згадуються, мова йде лише про гарантів Хартії унії, якими в нелогічному порядку згадуються 17 осіб: архієпископи Лунду та Уппсали, по одному данському і шведському єпископові, далі – 7 лицарів (данці та шведи), після того – 4 норвезькі дворянина – три лицарі і священник Арент з Осло. Ці особи підвищенням своїх печаток до документа мали гарантувати таке (за змістом *corroboratio*): 1) що статті документа є послідовними, схваленими та непорушними з Божою поміччю в усіх відношеннях і формулюваннях, як вони є записаними; 2) що мають бути видані шість трактатів на пергамені, – по два для кожного королівства, якими є Данія, Швеція і Норвегія, і вони мають містити ті самі статті, що й "Хартія унії", затвержені печатками короля і королеви, ріксродів і купецьких міст кожної зі скандинавських держав; 3) що статті "Хартії унії" є "обговореними"; 4) що ці статті в шести подальших трактатах мають переписуватись і виконуватись як і в даній Хартії. Двоякість *corroboratio* є сама по собі відвертою дипломатичною аномалією, що не зустрічається в будь-яких інших джерелах подібного рангу того часу. Очевидно, що перший пункт входить у суперечність з рештою трьома, оскільки в ньому йдеться про щось вже остаточно ухвалене і погоджене, тоді як пункти 2-4 ведуть мову про щось, що ще має бути здійсненим.

У "Хартії унії" згадуються 17 осіб-гарантів, можливо, що й авторів (проти 67 в Хартії коронації). Ці сімнадцятеро в документі виступають лише як приватні особи, що діють від своїх власних імен і не представляють чийсь іще інтереси (зокрема, своїх королівств). Можна запитати, чи не є дивним, що приватні особи укладають настільки важливий документ як акт унії між трьома королівствами? Усе це переконує в сумнівності статусу "Хартії унії" як дієвого правового документа. "Хартія унії" мала за змістом звучання справжнього конституційного акта, але за формою – ним не була; деталізована законодавча імплементація унії "на вічні часи" в Кальмарі не відбулася і була відкладена на "невизначений час". Цей акт замислювався учасниками Кальмарського з'їзду більшою мірою як детальна програма "Хартії коронації", утім, на

з'їзді не ухвалена. Отже, лише "Хартія коронації", як вказав Е.Льоннрот, була законодавчою базою створеної унії³⁸. Попри це, "Хартія унії" також мала в очах королівської влади неабияке політичне значення, оскільки по з'їзді в Кальмарі ретельно зберігалася в архівах разом з "Хартією коронації". Таке поводження з "неактуальним" документом переконує, що Хартія унії була для королівської влади доволі важливою. Важливою саме з тих позицій, що в майбутньому її можна було би використати з тих чи інших політичних міркувань (що успішно робилося кілька разів: у 1425 та 1436 роках)³⁹.

За наявної джерельної бази ми не в змозі висвітлити події 1397-го року в Кальмарі з усіх сторін, а тим більше – бездоганно виокремити всі пояснення щодо кальмарських документів. Але ми вправі стверджувати, що єдиним ухваленим актом екстраординарного з'їзду в Кальмарі 1397 року була "Хартія коронації" з майже повною відсутністю конституційних пунктів і деталей функціонування майбутньої унії. Утім, сам характер з'їзду та його сакральна акція потрійної коронації Ерика Померанського дозволяють стверджувати, що "Хартія коронації" передбачала більше, ніж встановлення типової вузької персональної унії і мала низку претензій на встановлення характеру цієї унії як конституційної у вигляді ратифікації додатків до цього акта. Такі додатки також побачили світ на Кальмарському з'їзді у вигляді "Хартії унії", але вони з тих чи інших причин ні на з'їзді, ні після нього не набули правової сили. Отже, усталена Кальмарським з'їздом політична конструкція унії відпочатково була неповною і мала дуже вузький, але, з правової точки зору, повноцінний ґрунт. Отже попри все, унія, впроваджена на Кальмарському з'їзді, в очах його сучасників була реальністю.

* * *

["Хартія коронації" Кальмарського з'їзду, 13 липня 1397 року]⁴⁰

Ми, Якоп і Хінрик, з Божою милістю в Лунді і в Упсалі архієпископи, Петер з Роскілле, Кнут з Лінчюпінгу, Тетц з Оденсе, Тордр зі Стренгнесу, Бу з Орхюсу в Ютландії, Турстен зі Скари, Нільс з Вестеросу у Швеції, Петер з Бьорглуму, Хемінг з Вексьо та Юнес з Оркнеїв⁴¹ тією ж милістю єпископи; Арент, священник з Осло; Андерс, священник кафедрального собору в Упсалі; Олефф Пант, диякон з Роскілле; Брюнлофф, священник кафедрального собору в Скарі; і магістр Педер Люкке, архідиякон у Роскілле; Карл Тофтьое, Юнес Андерссьон, Стеен Бейнтссьон, Еренгісл Нільссьон, Юнес Рут, Туре Бейнтссьон, Мікел Рут, Арвіт Бейнтссьон, Фольмар Єкопссьон, Нільс Юрессьон, Альгут Магнусссьон, Андерс Єкобссьон, Йонес Дюве, Магнус Хаконссьон, Прітберн ван Подбуск, Юхан Скарпенберг, Петер Бассе, Отте Єнесссьон,

Філпус Карлссон, Юхан Олефссон, Біорн Олефссон, Ханнес ван Подбуск, Карл Карлссон, Юн Єкопссон, Петер Нільссон з Агарту, Нільс Еренгіслссон, Юнес Нільссон з Авентцбергу, Скоп Аксельссон, Стиг Ауессон, Сурте Скони́нг, Абра́м Бродерссон, Аксель Петерссон, Магнус Мунк, Бернеке Скінкел, Амунд Болт, Гоуте Ерикссон, Юн Мартенссон, Юн Дарре, Алф Харельссон, Ендрит Ерландесон, Гюлбранд Еллінгссон, Хакон Туп, Гйурт Гйуртссон, Сюарт Болт, Туральт Сюартссон і Юн Хінрікссон, лицарі; Аксель Кетильссон, Карл Карлссон, Готцскалк Бейнтссон і Аслак Бйорнссон, свени; нашого пана короля Ерика і його трьох королівств Данії, Швеції та Норвегії радники і люди, з багатьма іншими єпископами, прелатами, лицарями і свенами⁴², які в цих трьох королівствах Данії, Швеції та Норвегії будують і живуть⁴³, даємо знати для відома загалу в цьому відкритому листі для всіх, хто зараз живе і після цього прийде, що після того, як згаданий наш найдорожчий пан король Ерик був в усіх цих вказаних трьох королівствах Данії, Швеції та Норвегії, і в кожному паном однаково поставлений Божою волею, запрошений і прийнятий з любов'ю, з доброю волею і спільнодумством поважними людьми всіх цих трьох королівств, усіма єпископами, прелатами, кліриками, і лицарством, і загалом; нашим і усіх кого б то не було, і цих трьох королівств гідним володарем і королем, і що це так відбулося в ім'я Боже, як вказано вище. Тому ми, усі згадані, з багатьма іншими людьми цих королівств, за волею всіх мешканців усіх цих згаданих трьох королівств, єпископів, прелатів, кліриків, лицарства і загалу, добровільно й у спільнодумстві і від імені всіх цих трьох королівств тепер і тут у Кальмарі, у неділю святої Трійці, яка найближчою була⁴⁴, були разом і сповнили коронацію згаданого нашого пана короля Ерика, коли він був з Божою милістю коронований в ім'я Отця і Сина, і Святого Духа, щоб бути і перебувати з Божою допомогою коронованим королем над усіма цими трьома королівствами Данією, Швецією і Норвегією з усією гідністю і правом, які коронований за віком король має отримати і повинен мати від духовного і від мирського. Тепер, коли Бог і всі, хто в цих згаданих королівствах⁴⁵ так зробили і вчинили всіма способами, як вказано вище, і згаданий наш пан король Ерик у такий спосіб нашим законним паном і коронованим королем поставлений і прийнятий у Боже ім'я і над цими трьома королівствами Данією, Швецією і Норвегією, щоб бути і перебувати; тому маємо ми всі з цих трьох королівств робити згаданому нашому пану з вірністю і любов'ю усе те, що ми повинні нашому законному панові і коронованому королю робити, і він робитиме з нами все, що він має робити; і з замками, наданнями⁴⁶, землею і ленами⁴⁷, і з усіма речами, які лише мають назву або існують; які згаданий король Ерик і його матері сестра⁴⁸, наша милостива пані королева Маргарете, нам довірили і якщо

після цього довірять. Це будемо ми і всі із цих згаданих королівств і далі робити за нашого життя, і також після нашої смерті, як вони нам довірили і якщо після цього довірять. І в цьому ми клянемося, і що робимо зна- ним, і перед Богом, і перед людьми⁴⁹. Передусім, [нехай] Бог винагоро- дить нашу любу пані королеву Маргарету за все добре; що вона була настільки близькою до нас і з нами разом у цих трьох королівствах і ці згадані королівства так захищала, що ми усі, хто в цих згаданих ко- ролівствах будують і живуть, є її боржниками. [Нехай] Бог пошле їй цар- ство небесне за те, що вона з нами разом і близькою до нас була, і ми широко дякуємо їй за все добре. І з Божою допомогою, щоб усі ці вказані вище постанови і статті постійно і непорушно перебували, як зазначено вище, в ім'я Боже, і для повного дотримання всіх цих зазначених постано- в і статей; ми всі згадані вище з волею і знанням докладаємо і підвишуємо печатки до цього листа, який дано і писано в Кальмарі після нашого Господа народження тисячу триста дев'яносто і після того сьо- мого року в ту п'ятницю, яка була наступною по дню святого Кнута, який був королем і мучеником.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Paludan-Müller C.P. *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margarethæ icto*. – Hauniæ (Kobenhavn), 1840.
- ² Henningsson B. *Geijer som historiker*. – Uppsala: Almqvist, 1961. – S.299-348.
- ³ Styffe C.G. *Bidrag till Skandinaviens historia*. – Stockholm: Elanders, 1859; Rydberg O.S. *Om det fren Kalmar er 1397 bevarade dokument rörande de nordiska rikenas fering* // *Kungliga Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar*. – Stockholm, 1886. – Bd.31. – Rk.1. – S.39-53.
- ⁴ Erslev Kr. *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*. – Kshbenhavn, 1882. – 458 s.; Erslev Kr. *Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397* // *Aarboeg for nordisk Oldk. og Historie*. – 1889. – Bd.2. – Rk.IV. – S.101-148.
- ⁵ Andersson I. *Källstudier till Sveriges historia, 1230–1436; I 4 bd.*: – Bd.2. *Inhemska berättande källor jämte Libellus Magniplensis*. – Lund: Akademiska avhandlingar, 1928. – S.259-301.
- ⁶ Lönnroth E. *Sverige och Kalmarunionen, 1397–1457*. – Göteborg: Elanders boktryckeri AB, 1934; Lönnroth E. *Kalmarunionen* // *Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri*. – Stockholm, 1947. – S.314-329.
- ⁷ Carlsson G. *Kalmarunionen. Till fregan om rättsgiltigheten av 1397 ers union- savtal* // *Historisk Tidsskrift*. – Stockholm, 1930. – S.405-481.
- ⁸ Weibull L. *Unionsmötet i Kalmar 1397* // *Scandia*. – 1949. – №III. – S.185-222.
- ⁹ Arup E. *Danmarks historie II*. – Kshbenhavn: Politikens forlag, 1932.
- ¹⁰ Сванидзе А.А. Швеция в период Кальмарской унии: начало сословной монархии (конец XIV – начало XVI вв.) // *История Швеции*. – Москва: Наука, 1974. – Гл.4. – С.114-121; Сванидзе А.А. Эпоха межскандинавских уний (1340–1523) // *История Дании: В 2 томах*. – Москва: Наука, 1996. –

- T.1. – С.122-169; Сванидзе А.А. Эпоха уний в Северной Европе: XIV – начало XVI в. // Средние Века. – Вып. 50. – Москва, 1987. – С.91-112.
- ¹¹ Сванидзе А.А. Эпоха межскандинавских уний (1340-1523) // История Дании: В 2 томах. – Москва: Наука, 1996. – Т.1. – С.138.
- ¹² Щеглов А.Д. Договор 1397 г. о Кальмарской унии // Средние Века. – Вып. 64. – Москва, 2003. – С.271-292.
- ¹³ Diplomatarium Norvegicum, utg. av C.A.Lange, C.R.Unger, H.J.Huitfeldt-Kaas, Chr.Brinchmann, o.A.Bugge; I 21 bd. – Christiania (Oslo), 1849-1975. – Bd.I. – №511.
- ¹⁴ Traktater, Sverges, med främmande magter jemte andre dit hörande handlingar utg. af O.S.Rydberg. – Bd.II. – Stockholm: P.A.Norstedt och söner kongl. Boktryckare, 1877-1895. – №413. (Далі - ST).
- ¹⁵ Erslev Kr. Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse. – København, 1882. – S.161-168.
- ¹⁶ ST. – Bd.II. – №422.
- ¹⁷ Haug E. Provincia Nidrosiensis i dronning Margretes unions – og magtpolitikk // Skriftserie fra Historisk Institutt. Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet. – Trondheim, 1996. – №13.
- ¹⁸ Rigslovgivning, Den danske, indtil 1400, udg. ved E.Kroman. – København, 1971. – №35, 36.
- ¹⁹ Carlsson G. – Bd.3. Senare Medeltiden. / Sveriges Historia till våra dagar: i 3 Bd. – Stockholm: P.A.Norstedt & söners förlag, 1941. – S.55-58.
- ²⁰ Гаврилов О. Перший досвід скандинавського єднання: шведсько-норвезька унія 1319 року. // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 8. – Київ, 2003. – С.433-443.
- ²¹ Christensen A.E. Christofer af Bayern som unionskonge // Historisk Tidsskrift. – København, 1996. – Bd.96. – Ht.2. – S.269-312.
- ²² ST. – Bd.II. – S.655-658.
- ²³ Lönnroth E. Kalmarunionen // Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri. – Stockholm, 1947. – S.317.
- ²⁴ Rydberg O.S. Om det från Kalmar år 1397 bevarade dokument rörande de nordiska rikenas fering // Kungliga Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar. – Stockholm, 1886. – Bd.31. – Rk.1. – S.42.
- ²⁵ Diplomatarium Suecanum, Svenskt Diplomatarium, utg. av J.G.Liljegren, B.E.Hildebrand, o. E.Hildebrand; I XII bd. – Stockholm, 1829-1975. – Bd.II. – №1688, 1689, 1690. (Далі - DS).
- ²⁶ Rosén J. Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder. – Lund: Almqvist, 1939. – S.320-332.
- ²⁷ DS. – Bd.IV. – №3500; – Bd.V. – №3595, 3606, 3607, 3720.
- ²⁸ Erslev Kr. Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse. – København, 1882. – S.197-202.
- ²⁹ ST. – Bd.II. – №422.
- ³⁰ Kalmar stads historie: i 3 bd. / Under red. af Ingrid Haqmmarström. – Bd.2. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgründingen på Kvarnholmen. – Kalmar: Kulturnämnden i Kalmar, 1979-84. – S.9-43.
- ³¹ Christensen A.E. Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439. – København: Gyldendal A/S, 1980. – S.136.
- ³² Kalmar stads historie: i 3 bd. / Under red. af Ingrid Haqmmarström. – Bd.2. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgründingen på Kvarnholmen. – Kalmar: Kulturnämnden i Kalmar, 1979-84. – S.16-18.
- ³³ "Хартію унії", відповідно до тексту цього акта, було укладено в день св. Маргрете. Серед істориків немає одностайності в чіткій ідентифікації цього дня, оскільки за різними церковними календарями день св. Маргрете припадає на 13 або 20 липня. Утім, більшість дослідників вважають, що "Хартію унії" було укладено все ж 20 липня, оскільки

позначення 13 липня (як "найближчої п'ятниці по дневі св. Кнута" і як "дня св. Маргрете") двома різними способами у двох близьких актових документах, які мали спільних підписантів, виглядатиме щонайменше незрозумілим.

³⁴ ST. – Bd.2. – №423.

³⁵ Christensen A.E. Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439. – Kshbenhavn: Gyldendal A/S, 1980. – S.232.

³⁶ ST. – Bd.2. – №424

³⁷ Skyum–Nielsen N. Et videnskabeligt falsum i debatten om Kalmarunionen // Scandia. – 1960. №XXVI. – S.3-40; Sandström J. Vad beslöt Kalmarmötet 1397? // Svensk Historisk Tidsskrift – 1931. – Bd.31. – S.58-77; Albrechtsen E. Danmark–Norge 1380-1814; I 4 bd.: – Bd.1. Fjælleskabet bliver til, 1380-1536. – Kshbenhavn: Universitetsforlaget A/S, 1997. – S.24-26.

³⁸ Lönnroth E. Kalmarunionen // Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri. – Stockholm, 1947. – S.327.

³⁹ Bruun H. Kalundborgvidissen 1425 af Kalmarunionsbrevet 1397 // Historisk Tidsskrift. – Kshbenhavn, 1953. – Rk.6. – Bd.11. – S.572-573.

⁴⁰ Переклад і коментарі: О.Гаврилов. Переклад українською мовою здійснено за виданням: Traktater, Sveriges, med främmande magter jämte andre dit hörande handlingar / Utg. af O.S.Rydberg. – Stockholm: P.A.Norstedt och söner kongl. Boktryckare, 1877-1895. – Bd.2. – №423. Оригінал документа зберігається у фондах Державного архіву Данії в Копенгагені. При перекладі й редагуванні також застосовувався репринт оригіналу документа, поданий як додаток у виданні: Christensen A.E. Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439. – Kshbenhavn: Gyldendal A/S, 1980. – 309s. При перекладі було максимально збережено стилістику джерела. Порядок слів змінено лише там, де він різко суперечить нормам української граматики або робить неможливим розуміння ідей документа. При поданні власних імен і географічних назв переважно вжито принцип транслітерації згідно з орфографією джерела і нормами української граматики; застосування принципу транскрипції є практично неможливим через малу дослідженість орфоєпії середньовічної скандинавської лексики. Словосполучення, вирази і терміни, які можуть мати кілька смислових значень або відтінків, супроводжуються коментарями та поясненнями.

⁴¹ Із Оркнейських островів, які формально були леном королівства Норвегія. (Див.: Imsen S. Orkney in the Realm of Norway, 1195-1379 // Historisk Tidsskrift. – Ht.2. – Oslo, 2000).

⁴² Свени в Данії, Швеції та Норвегії – "молодші лицарі", які не пройшли формальної процедури посвяти в лицарі королем, але виконували лицарську службу і були членами лицарського стану.

⁴³ Вираз "будують і живуть" (bygge oc bo) походить із збірників національних законодавств країн Скандинавії (зокрема, Ландслов Швеції) і використовується як означення статусної належності людини до "місцевих людей" певної держави на противагу іноземцям. За Ландсловом "місцеві люди" користувалися повною правоздатністю, яку їм надавало законодавство держави; тоді як правоздатність іноземців була обмеженою. Сучасним понятійним апаратом середньовічне скандинавське кліше "люди, що в Швеції будують і живуть" найточніше передається фразою "люди, що є громадянами Швеції".

⁴⁴ Неділя Святої Трійці 1397 року припадала на 17 червня. Сам документ, відповідно до його тексту, було ухвалено "в ту п'ятницю, яка була наступною по дню святого Кнута" (13 липня), отже майже через місяць.

⁴⁵ Тут і ще раз далі за текстом існує певна аномалія. Вираз "у цих згаданих королівствах" не супроводжується уточненням "Данії, Швеції та Норвегії"

чи "у цих трьох згаданих королівствах" і цілком може бути перекладеним у формі однини "у цьому згаданому королівстві". Варте уваги, що вперше ця аномалія зустрічається саме після опису сакральної коронації вже "коронованого короля". Якщо таке формулювання вжите дійсно свідомо, то воно говорить про нове сприйняття монарха як короля тепер вже єдиного королівства. Хоча можливо, що така форма вжита цілком несвідомо, оскільки згодом автор документа знову переходить до звичних кліше з уточненнями.

⁴⁶ В оригіналі документа вжито поняття feste (буквально: надання), яке в широкому сенсі позначає передусім усі земельні наділи та будь-яку іншу власність, які були отримані представниками знаті від короля, незалежно від змісту держання (за службу, у заставу, в управління, тощо).

⁴⁷ Вираз land oc lъn (вжита множина: землі і лени), вірогідно, застосовано незалежно від терміну feste для окреслення повного права монарха розпоряджатися не лише держаннями, а й усіма земельними ресурсами королівств, у тому числі кронленами, фрельсовими землями, лісами і замковими ленами. Таке формулювання однозначно порушувало норми національних законодавств Норвегії та Швеції, де певні категорії земель були предметом підзвітності лише національним риксродам, а не монарху.

⁴⁸ Бугіслав (Ерик) Померанський (1382-1442) був онуком старшої сестри королеви Маргрете (1353-1412) Інгеборг (згад. 1370). Інгеборг, донька Вальдемара Аттердага (пом. 1375), від шлюбу з герцогом Генриком Мекленбурзьким (пом. 1383) мала сина, юнкера Альбрехта (пом. 1388) і доньку Марію (згад. 1387). Донька Інгеборг Марія вийшла заміж за герцога Померанії Вартислава, у шлюбі з яким 1389 року народила Бугіслава (Ерика) Померанського. Отже, король Ерик був внучатим племінником королеви Маргрете.

⁴⁹ Даний вираз є, напевно, найбільш двозначним в усьому документі. З одного боку його зміст можна трактувати як вираз ідеї оприлюднення змісту "...і перед Богом, і перед людьми"; з іншого боку – як клятву дотримуватися вказаних вище постанов "...і перед Богом, і перед людьми". Утім, як погоджується більшість дослідників, логіка викладу документа все ж схилає до визнання більш вірогідним останнього з варіантів тлумачення, або ж одночасно і присяги авторів, і оголошення змісту "...і перед Богом, і перед людьми".

Надійшла до редакції 06.09.2004